

AZ ÓSZENTIVÁNI BRONZKORI TELEP ÉS TEMETŐ.

(Második közlemény.)

1928. évi ásatás.

Az az eredmény, amelyet 1926. és 1927. évi ásatásaink során elértünk s amelyről e folyóirat hasábjain¹⁾ beszámoltunk, az elmúlt év nyarán újabb kutatásra sarkalt. 1928. augusztus 6—18-ig folytattuk a munkát. Lehetővé tette ezt a Délmagyarországi Magyar Közművelődési Egyesület igazgatóságának bőkezűsége, amely 800 P-t juttatott a megcsonkított Torontál vármegye területén végzendő kutatások céljaira. De lehetővé tette az a megértés is, amellyel Ószentiván község lakosai közt állandóan találkoztunk. Érdemes ezt a megértést már csak azért is feljegyezni, mert a község iskoláján túl soha sem iskolázott egyszerű emberek között még eddig egyet sem találtunk, aki készséggel ne bocsátotta volna, akár gyümölcsfákkal beültetett földjét is, rendelkezésünkre s ezzel olyan példáját mutatta az áldozatkészségnek, amellyel nem minden nagybirtokosnál talákoztunk az intézet munkájának támogatásában. Kovács Pál esküdt, özv. Szél Sándorné és Szél Antal kisbirtokos megértő magatartása megérdemli, hogy nevüket feljegyezzük s akkor, amikor a D. M. K. E. igazgatóságának bőkezű adományáért hálás köszönetünket fejezzük ki, nekik is köszönetet mondjunk.

Múlt évi munkánknak kettős célja volt. Meg akartuk keresni a Kovács Pál esküdt földjén talált temető folytatását és tisztázni akartuk azt a kérdést, hogy a szélmalom melletti halomban lévő telep időrendi elhelyezkedése csakugyan olyan-e, mint azt az eddigi ásatásokból következettük.

A temető. A Kovács Pál telkén talált temető folytatását a telken többfelé húzott kutató árkokkal nem sikerült megtalálni. Találtunk ugyan elszórtan edény töredékeket, amelyeknek technikája a már ismertetett temető anyagával egyező volt, de sem embercsontot, sem ép edényeket nem találtunk. Ennek a magyarázata az, hogy a telek azon részén, amely a

¹⁾ IV. évf. 1928. 148—243. I. és Szegedi Alföldkutató Bizottsága II. szakosztály közleményei 1. sz.

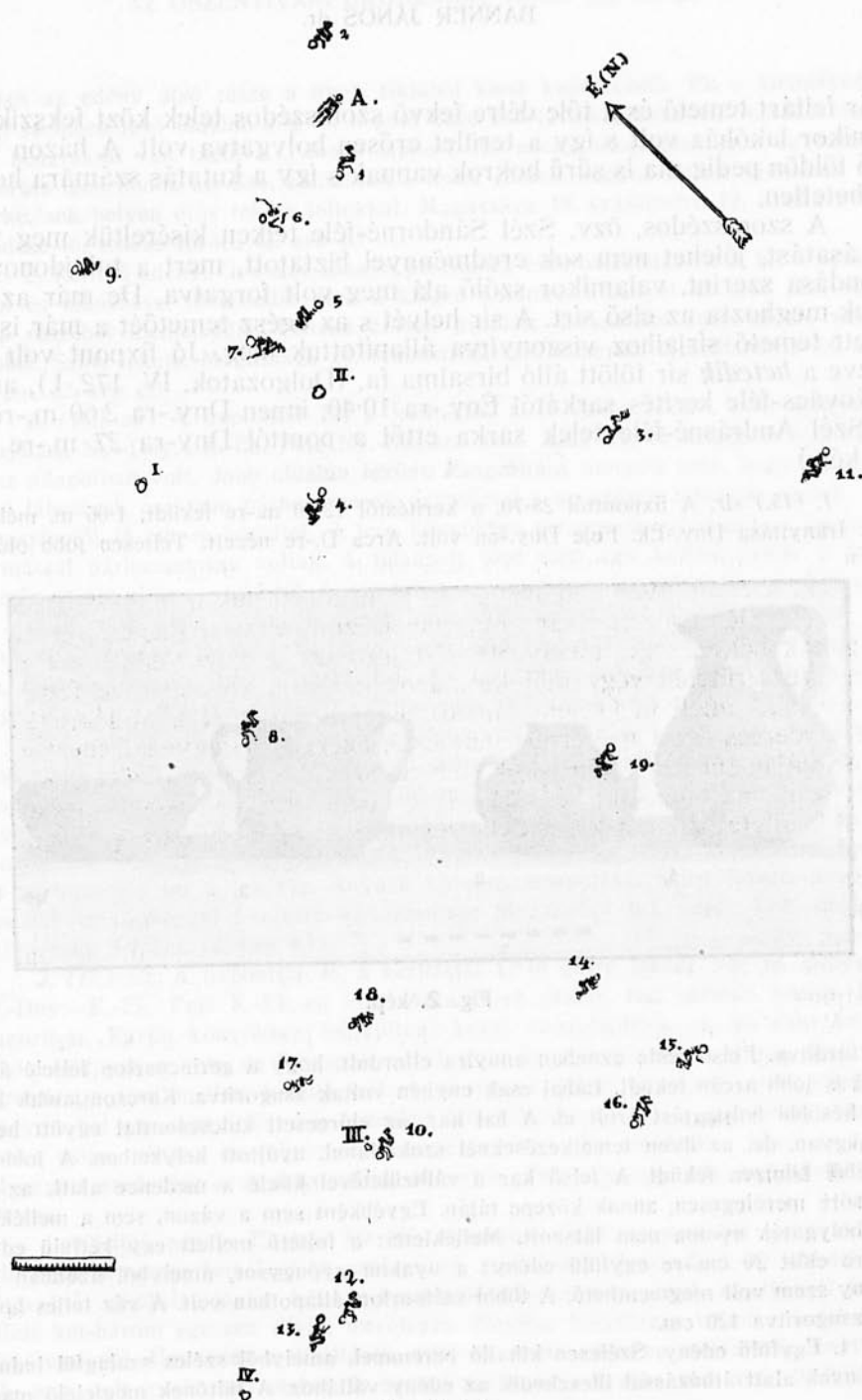

Fig. 1. kép.

már feltárt temető és a tőle délre fekvő szomszédos telek közt fekszik, valamikor lakóház volt s így a terület erősen bolygatva volt. A házon kívül eső földön pedig ma is sűrű bokrok vannak s így a kutatás számára hozzáférhetetlen.

A szomszédos, özv. Szél Sándorné-féle telken kíséreltük meg tehát az ásatást, jólehet nem sok eredménnyel biztatott, mert a tulajdonos bemondása szerint, valamikor szőlő alá meg volt forgatva. De már az első árok meghozta az első sírt. A sír helyét s az egész temetőét a már ismert tetett temető sírjaihoz viszonyítva állapítottuk meg. Jó fixpont volt erre nézve a *hetedik* sír fölött álló birsalma fa, (Dolgozatok. IV. 172. l.), amely a Kovács-féle kerítés sarkától Ény.-ra 10·40, innen Dny.-ra 2·60 m.-re áll. A Szél Andrásné-féle telek sarka ettől a ponttól Dny-ra 27 m.-re van. (1. kép.)

1. (15.) sír. A fixponttól 28·70, a kerítéstől 12·30 m.-re feküdt, 1·06 m. mélységben. Irányítása Dny.-Ék. Feje Dny.-on volt. Arca D.-re nézett. Teljesen jobb oldalára

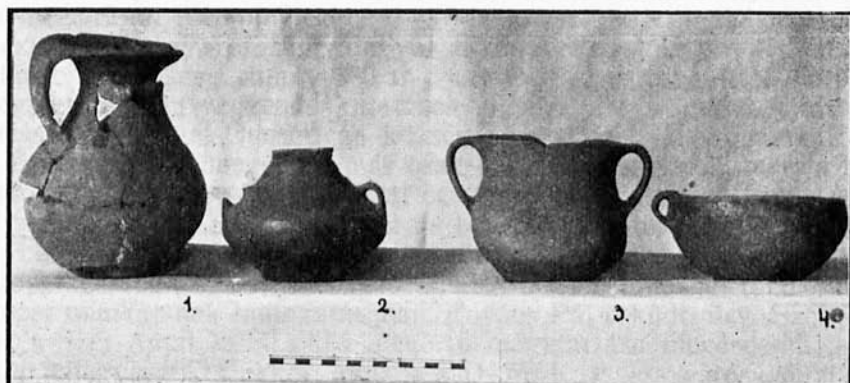

Fig. 2. kép.

volt fordítva. Felső teste azonban annyira elfordult, hogy a gerincoszlop felfelé állott. A fej is jobb arcán feküdt. Lábai csak enyhén voltak zsugorítva. Karsontjainak helyzete későbbi bolygatást árult el. A bal kar, az előreesett kulcsonttal együtt helyén volt ugyan, de, az ilyen temetkezéseknél szokatlanul, nyújtott helyzetben. A jobb kar helyéből kihúzva feküdt. A felső kar a vállizületével kifelé a medence alatt, az alsó a felsőre merőlegesen, annak közepe táján. Egyébként sem a vázon, sem a mellékleteken bolygatás nyoma nem látszott. Mellékletei: a fejtető mellett egy kétfülű edény; az arc előtt 20 cm.-re egyfülű edény; a nyakon gyöngysor, amelyből azonban csak néhány szem volt megmenthető. A többi szétporlott állapotban volt. A váz teljes hossza 153, zsugorítva 120 cm.

1. Egyfülű edény. Szélesen kihajló peremmel, amelyből széles szalagfül indul. A fül a nyak alatt áthúzással illeszkedik az edény vállához. A fültőnek megfelelő magas-

ságban az edény alsó része a nyak síkjából kissé kiemelkedik. Ez a kiemelkedés a füllel szemben lévő oldalon s a fül e pont közé eső távolság közepén, mindkét oldalon íves beugrással van tagolva. Feneke lapított. Az edény iszapolása nem egyforma. A felsőrész igen finom, az alsó, különösen a fenék részen, nagyon durva, szemcsés. Színe szürke, sok helyen erős fekete foltokkal. Magassága 19, szájmétere 12, nyaka 6·5, öblösödése 16, feneke törött. (2. kép 1.)

2. Kétfülű edény. Gyengén kihajló peremmel, erős öblösödéssel. A fül a nyak alól indul és áthúzással illeszkedik arra a kiugró peremre, amellyel az alsó rész síkja a felső részéből kiemelkedik. Feneke erősen profilált. Iszapolása épen olyan, mint az előbbi. Színe fekete. Magassága 10, rekonstruált szájmétere 7, öblösödése 13, feneke 6·2 cm. (2. kép 2.)

2. (16.) *sír*. A fixponttól 27, a kerítéstől 11·10 m.-re feküdt, 0·90 mélységben. Irányítása Ny.-Dny.—K.-Ék. Feje Ny.-Dny.-on volt. Arca Dk.-re nézett. A váz nagyon rossz állapotban volt. Jobb oldalán feküdt. Zsugorítása annyira erős, hogy az alsó és felső lábszárak csaknem párhuzamosak egymással s az erősen felhúzott térdek, a gerincoszloptól 35 cm.-re feküdtek. A kar, könyökben erősen visszahajlítva; a karcsontok egymással párhuzamosan voltak. A felhúzott térd előtt egy kétfülű fazék, a mellett, de már az arc előtt egyfülű tál. A váz teljes hossza 1·50, zsugorított hossza 0·80 m.

1. Kétfülű fazék. Gyengén kihajló peremű széles szájával, amelyből a fülek símán indulnak s az edény legöblösebb része felett külső tapasztással illeszkednek az oldalakhoz. Feneke jól profilált s kissé kiemelkedő. Iszapolása közepes. Színe sárgás szürke. Magassága 11, szája 12·3, nyaka 10, öblösödése 11·5, feneke 6·5 cm. (2. kép 3.)

2. Lapos tál. Egy füllel. Lapított félgömb alakú. Szája felfelé álló, szegletes pereme kissé befelé halad. A fül az edény szája felé nem emelkedve, a peremből indul. Azon a részen, amelyről a fül mindinkább keskenyedve indul, a perem belső élén, egymással párhuzamosan haladó rovátkolások tagolják az edényt. A fül keskeny és külső laposodással illeszkedik az oldalhoz. A fül alatt, annak folytatásában három bemélyített párhuzamos fut a fenékig. Anyaga közepes iszapolású. Színe fekete, amely egy finomabb iszapréteggel fényesre van símítva. Magassága 6·1, szája 13·5, öblösödése 14·3, feneke 5·7 cm. (2. kép 4.)

3. (17.) *sír*. A fixponttól 35, a kerítéstől 12·10 m.-re feküdt 1·32 m. mélységben. Ny.-Dny.—K.-Ék. Feje K.-Ék.-en volt. Arca D.-re nézett. Bal oldalán feküdt. Erősen zsugorított. Karjai könyökben felhajlítva; kezei visszahajlítva az áll előtt feküdtek. Ujjain zöld patina volt, de bronznak egyéb nyomát nem találtuk a sírban. Mellékletei: Közvetlen a térd mellett kétfülű edény; a visszahajlított kézcsukló előtt ületlen kis edény; a bal arc alatt átfúrt kő; e mellett átfúrt *cardium* kagyló, egy átfúrt *columbella rustica* csiga, néhány *dentalium* és szegletes gyöngy. Ez utóbbiak a kővel és kagylóval együtt eredetileg a nyakba voltak akasztva. Teljes hossza 166, zsugorított hossza 110 cm.

1. Kétfülű edény. Enyhén kihajló peremmel. Fülei a peremből indulnak. A kiindulásnál a perem bemélyül. A szalagfülek áthúzással illeszkednek az oldalakhoz. A fültövektől mindkét oldalon két-két bemélyülő párhuzamos vonul, amelyektől lefelé és felfelé két-három egészen rövid, merőleges, illetőleg függőleges vonalka indul teljesen szabálytalanul. Úgy ezen a díszítésen, mint az egész edényen meglátszik, hogy készítője nem volt gyakorlott ember és semmi szimmetria érzéke nem volt. A fenék kez-

detleges perem után bemélyül. Iszapolása durva, szemcsés. Színe fekete s finomabb iszapréteggel van lesímítva. Magassága 18, szája 9·8, nyaka 6·5, öblösödése 12, feneke 7 cm. (3. kép 1.)

2. Fületlen edényke. Széles, kiugró peremmel, keskeny nyakkal, ujjal benyomott fenékkal. A nyak alatt négy párhuzamos, bemélyülő vonal fut körül, amelyből négy helyen, ugyancsak négy vonal halad lefelé, egészen az edény fenekéig. Közepes iszapolású, fekete színű. Magassága 5·5, szája 6·6, nyaka 4·1, öblösödése 6·5, feneke 2·3 cm. (3. kép 2.)

3. Átfúrt lapos kavics. Hosszúakás forma. Vége letörött, de a rajta lévő kopás mutatja, hogy azután is használatban volt. A fúrás a felső részen, a hossz tengelyen van. Hosszúsága 7·2, legnagyobb szélessége 2·5 cm. Anyaga homokkő. Színe szürke, amelyet szabálytalan irányban haladó fehér és kékes erek tarkítanak. Ez a tetszetős és rejtélyes természeti tűnemény lehet az oka annak, hogy valószínűleg amulettként hordták. (4. kép 1.)

Fig 3. kép.

2. Egyfülű bögre. Kihajló peremmel, amelyből aránylag széles szalagfül indul. A fül erősen látszó külső tapasztással illeszkedik az oldalhoz. Feneke lapított. Iszapolása közepes. Szürkés fekete színű. Magassága 10, szája 10·5, nyaka 9, öblösödése 8·5, ovális feneke $4\cdot2 \times 4\cdot8$ cm. méretű. (5. kép. 2.)

3. Egyfülű, kancsószerű edény. Enyhén kihajló peremmel, amelyből szélesen indul az elkeskenyedő szalagfül. A fül az előbbi módjára illeszkedik. A fültől kiindulva kiugrás tagolja az edényt, amelynek felső része függőleges, alsórésze vízszintes irányban van símítva. Feneke kicsúcsosodik. Közepes iszapolású. Fekete színű. *Ez az edény típus a telepen igen nagyszámban fordult elő, de sírban ez volt az első.* Magassága 10·5, szája 6·2, nyaka 4, öblösödése 7, feneke 1·5 cm. (5. kép 3.)

4. Fületlen, két bütyökkel díszített edény. Kihajló peremmel, kiugró vállal, amelyen szimmetrikus elhelyezkedésben két fél cm.-es, bütyök van. Feneke profilált. Kö-

4. (18.) sír. A fixponttól 32·55, a kerítéstől 16·65 m.-re, 1·15 m. mélységben. Irányítása K.-Ék.—D.-Dny. Feje K.-Ék.-en volt. Arca É.-ra nézett. Fenntartása nagyon rossz. Csak a koponya és néhány kerek csontból lehetett a fekvést megállapítani. 4—5 éves gyermek sírja volt. Méreteit nem lehetett felvenni. Mellékletei: A koponya mögött 11 cm.-re kis tál; közvetlen mellette egyfülű edény; e mellett, de a koponya felé irányítva, újabb egyfülű edényke, a mellett fületlen edény.

1. Fülös tál. Széles kihajló peremmel, amelyből egy keskeny szalagfül indul s tövével az edény kivállasodó részére támaszkodik. Feneke lapított. Finom iszapolású, fekete színű. Magassága 5·2, szája 14·2, nyaka 10·5, válla 12, feneke 3·8 cm. (5. kép. 1.)

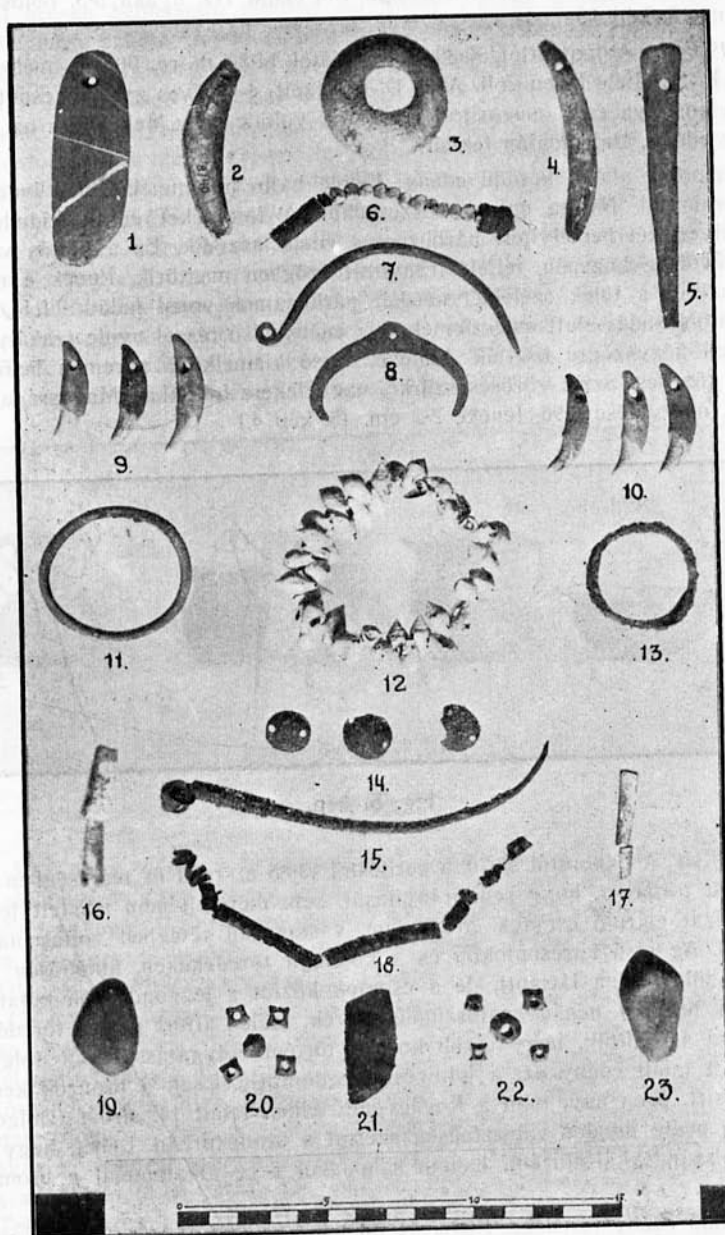

Fig. 4. kép.

zepes iszapolású, fekete színű. Magassága 7·5, szája 7·9, nyaka 5·5, öblösödése 7, feneke 3·8 cm. (5. kép 4.)

5. (19.) sír. A fixponttól 30·30, a kerítéstől 14·50 m.-re, 90 cm. mélységben volt. Irányítása K.-Ny. Feje K.-en volt. Arca D.-re nézett. 4—5 éves gyermekcsontváz, amelyből csak a koponya és a zsugorított lábszárok voltak meg. Melléklete: az arc előtt 10 cm.-re egy edény. Bal oldalán feküdt.

1. Ampolna alakú, kétfülű edény. Lefelé hajló peremmel. Ebből indul az elkeskenyedő szalagfűl. Nyaka erősen összeszűkül. A fűltöveket enyhe kidudorodás köti össze, amelyen két bemélyített párhuzamos vonal húzódik. Ez a kettős vonal, a két fül közti távolság közepén, felfelé irányított szögben megtörik. Ennek a megtörésnek kiindulásánál és a fülek széleinél két-két párhuzamos vonal halad lefelé, amelyek a legnagyobb öblösödés alatt megszűnnek s az edény alsó részét nyolc szabálytalan alakú és nagyságú négyszögre osztják. Feneke, kissé kiemelkedő peremén belől bemélyül. Iszapolása közepes. Színe vöröses szürke, nagy fekete foltokkal. Magassága 10·2, szája 7, nyaka 4, öblösödése 8·96, feneke 2·2 cm. (5. kép 4.)

Fig. 5. kép.

6. (20.) sír. A fixponttól 28·70, a kerítéstől 13·85 m.-re, 1 m. mélységben volt. Anynyira fel volt forgatva, hogy sem irányítását, sem méreteit nem lehetett felvenni. Az erős férfi vázat eláruló csontok 25—30 cm. vastagságú rétegben voltak nagy összevisszaságban. Az alsó karsontokon és a koponya töredékeken, különösen a homloki részen erős zöld patina látszott, de a csontok között a leggondosabb kutatás dacára esm találtunk bronzot, néhány valószínűleg kerek, szélén átfúrt pityke töredékén kívül. Első látszatra azt hittük, hogy újabb korban történt bolygatással van dolgunk, de a csontváz alatt talált edény ezt a feltevést megdöntötte. Csak a bronzok kedvéért rabolták ki a sírt, épen úgy, mint a Kovács-féle telken talált 14. sírnál (Dolgozatok IV. 220. l.), még pedig minden valószínűség szerint a bronzkorban. Lehet, hogy a felásás nem rablási szándékkal történt, hanem babonából s ez alkalommal a bronzok is elűntek.

1. Kétfülű edény töredéke. Szája és fülei hiányzanak. Díszítése hasonlít az előbbiéhez. Különbség csak annyi, hogy a körbefutó bemélyedő vonal nem kettős, hanem hármas és a fülek nem szakítják meg, mert egy cm.-rel magasabban vannak. Az öblös-

sődés alatt erősen bemélyedő pontsor fut körül. Feneke profilált. Iszapolása finom; színe fekete, nagy szürke foltokkal. Nyaka 6·25, öblösödése 14, feneke 4·7. (6. kép 1.)

7. (21.) *sír*. A fixponttól 30, a kerítéstől 15·40 m.-re, 1 m. mélységben volt. Irányítása É.-Ény.—D.-Dk. Feje D.-Dk.-en volt. Arca Dk.-re néz. Igen rossz állapotban lévő gyermekcsontváz, amelyből csak a koponya foszlányai és a zsugorított helyzetben lévő lábszár csontok voltak meg. Zsugorított hossza 40 cm. Melléklete nem volt.

I. *Magányos edény*. A fixponttól 31·30, a kerítéstől 15·25 m.-re, 35 cm. mélységben egy magányosan álló edényke feküdt. Csontot nem találtunk mellette, de nincs kizárva az a gondolat, hogy egy teljesen elporladt csecsemő sírjának melléklete volt. Az edény formája és nagysága olyan, mintha gyermekjáték lett volna. Kissé kihajló pereme, erős vállasodása van. Alja pedig virágserép formára megy össze. Aljával párhuzamosan, de nagyon primitív érzékre vallóan, bemélyedő vonal fut körül. Az egész edény technikája nagyon kezdetleges. Iszapolása közepes. Színe szürke. Magassága 4·3, szája 7, nyaka 6, öblösödése 6·25, fenék 4 cm. (7. kép 1.)

Fig. 6. kép.

II. *Magányos edény*. A fixponttól 30·35, a kerítéstől 18·45 m.-re, 30 cm. mélységben. Az előbbivel teljesen azonos körülmények közt került elő. Alakja teljesen elüt a temető többi anyagától. Kora sem egyezik azokéval. Felső része le van törve. Vékony szalagfüle van (egyik letörött). Erősen öblösödik. Iszapolása közepes. Színe sötét szürke. Öblösödése 11·5, feneke 5·5 cm. (7. kép 2.)

8. (22.) *sír*. A fixponttól 34·25, a kerítéstől 20 m.-re, 125 cm. mélységben feküdt. Irányítása Dny.-Ék. Feje Dny.-on volt. Arca K.-re nézett. Jobb oldalán feküdt. Térdei erősen fel voltak húzva, úgy, hogy a könyök a felső lábszár alsó harmadát érintette. Karjai könyökben felhajlítva, kezei visszatörve az arc, illetve a homlok előtt feküdtek. Mellékletei: Homloka körül, le egészen a halánték alá bronzpitykék sorakoztak. (4. kép 14.) Nyakán köröskörül columbella rustica (4. kép 12.) csigából fűzött nyakék. A térd fölött és az arc előtt 20 cm.-re tál, mellette fületlen edény, fedővel, a mellett kétfülű edény. Teljes hossza 164, zsugorított hossza 140 cm.

1. Kétfülű edény. Kissé kihajló peremmel. A fülek a legszélesebb kihajlásból indulnak s kívülről tapadnak az oldalakhoz. A fültöveket durva, bemélyedő vonal köti össze. Feneke lapított. Az egész forma teljesen arányos, de feltűnően zömök. Jól isza-

polt. Színe szürke, de erős vöröses foltok vannak rajta. Magassága 13, szája 9·2, nyaka 6·7, öblösödése 11·3, feneke 5 cm. (8. kép 2.)

2. Tál töredék. Eredetileg négy füle volt. Jól iszapolt; szürke színű. Szalagfülei a kivállasodó rész felé tapadnak. Száj 26 cm. (8. kép 1.)

3. Fületlen edény. Kihajló, keskeny peremmel, amelyen két oldalon, egymással szemben két-két lyuk van. Az edényt a díszítés négy részre tagolja. A szájtól a nyakig terjedő első rész díszítés nélküli s csak a peremen lévő négy lyuk zavarja meg a teljes símaságot. A nyakon bemélyedő kettős párhuzamos fut körül. Ez a két vonal és az edény vállán futó újabb kettő zárja közre a második részt, amelyen négy helyen két-két párhuzamos, függőleges vonal szalad lefelé s a második övet négy mezőre tagolja. A legnagyobb öblösödés abba a részbe esik, amelyet felülről az előbb említett vonalak, s a közvetlenül alatta futó pontsor, alól pedig egy, az előbbivel párhuzamosan futó újabb pontsor határol. Ezt a szelvényt nyolc helyen lefutó, két-két párhuzamos nyolc mezőre tagolja; még pedig úgy, hogy minden hosszabb után egy rövidebb következik.

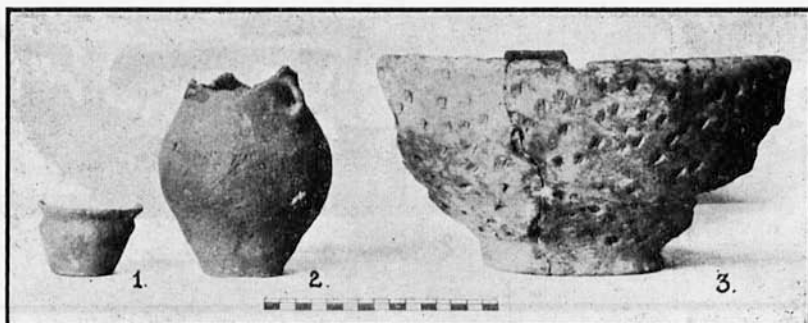

Fig. 7. kép.

A rövidebb mezők közül kettőnek a felső részén a záró pontsor alatt szimmetrikusan elhelyezve még két pont, a másik tetőben, ugyanott egy, illetőleg két vonalból álló, szögesen kiugró díszítés van elhelyezve. A legalsó rész a már említett vízszintesen haladó pontsor és a profilált fenék közé esik s két-két lefelé haladó párhuzamossal négy mezőre van tagolva, úgy azonban, hogy a lefelé futó vonalak a második rész mezőinek közepére esnek. Rossz iszapolású anyagból készült, amely azonban finomabb vékony anyaggal volt bevonva. Színe vöröses szürke. Magassága 8·5, szája 9·8, nyaka 6·8, öblösödése 8·9, feneke 4·1 cm. (8. kép 3.)

4. Fedő. Az előbbi edényhez tartozik. Technikája teljesen megegyezik amazéval. Alsó részén két bemélyedő párhuzamos vonal fut körül, amelyek fölött egy bemélyedő pontokból álló párhuzamos sor foglal helyet. Fogója lapos, amelynek felső része körívesen bemélyül. A fogótól kiindulva három oldalon három-három, a negyediken két bemélyedő párhuzamos fut le, amelyek négy háromszögre tagolják a felső részt. A háromszögek alján, a pontsor fölött, középen két-két bemélyedő vonal szöges összehajlással díszíti az edénykét. Két ellenkező oldalon két-két, az előbbi edénnyel összeeső

lyuk van elhelyezve, amelyeken keresztül az edényt és a fedőt, egymásra téve, össze lehetett kötni. (8. kép 4.)

III. *Magányos edény.* A fixponttól 40-60, a kerítéstől 23-20 m.-re, 30 cm. mélységben minden csont nélkül találtunk egy magányos edényt.

1. Kihajló peremén, egymással szemben egy-egy lyuk van, amelynek elhelyezése a két oldalt lévő átfúrt bütyökfülnek felel meg. Eredetileg valószínűleg ehhez is volt fedő. A két fül, nyílásával felfelé van elhelyezve. Töve közt bemélyedés fut. Közepes iszapolású, sötét szürke színű. Magassága 9-8, szája 11, nyaka 8-1, öblösödése 9-6, fenéke 5-75 cm. (9. kép.)

9. (23.) *sír.* A fixponttól 26-65, a kerítéstől 17 m.-re, 1 m. mélységben volt. Irányítása K.-Ék.—Ny.-Dny. Feje K.-Dk.-en volt. Arca D.-re nézett. Baloldalán feküdt. A medence és a váll helyzete azt mutatta, hogy a gerincoszlop teljesen hanyatt feküdt. Felső lábszárai a gerincoszloppal derékszöget alkotva pihentek, az alsók enyhén zsugorítva. Balkeze visszahajlítva az arc előtt volt, jobb keze az egyik edény alá nyúlt. Nyakán elmállott gyöngyszemek voltak. A bal felső lábszár fölött közepén, közvetlenül

Fig. 8 kép.

a csont mellett nagy tál feküdt, amelynek másik szélé a jobb kéz csuklóját érintette. A jobb térd a tál szélé fölé emelkedett. A tál mellett, a jobb csukló felett egy kis edényke, mellette a jobb kéz felett egy nagyobb, egyfülű edény volt. Zsugorított hossza 110, teljes hossza 165 cm.

1. Háromfülű tál. Kihajló peremmel, amelyből kiszélesedve indulnak a széles szalagfülek. Áthúzással illeszkedtek az edény oldalához, de a tapadás helye gondosan el volt simítva. A két meglévő fül egymáshoz közel volt, a harmadik hiányzó, az ellenkező oldalon a két fül közti távolság közepének megfelelő helyen lehetett. Közepes iszapolású. Belseje fekete anyag, amely kívül-belül vékonyabb réteggel volt bevonva. Ez a réteg vörös színű és gondosan le volt simítva. Magassága 16, szájátmérője 33-5, nyaka 23, öblösödése 24, fenéke 10 cm. (6. kép 4.)

2. Egyfülű edény. Gyengén kihajló peremmel. Keskeny szalagfüle a peremből indul és kívülről tapad az oldalhoz. A fül elhelyezése és alakja a rézkori formákra emlékeztet. Közepes iszapolású, szürke színű. Magassága 11-2, szája 11, öblösödése 10-5, lapított fenéke 5-2 cm. (6. kép 2.)

3. Egyfülű edényke. Füle letörött. De a törés helyéből megállapítható, hogy a kihajló peremből indult. A fül tövétől bemélyedő vonal fut, amely a füllel ellentétes

oldalon és e két pont közti közép tájékán elhelyezett kidudorodásokat ívesen megkerüli. A vonalat alól és felől pontsor követi. Jól iszapolt, vörös színű. Magassága 7·3, szája 7, nyaka 4·95, öblösödés 7, fenék 4·15 cm. (6. kép 3.)

10. (24.) *sír*. A fixponttól 40·60, a kerítéstől 23·15 m.-re, 115 cm. mélységben. Irányítása Ék.—Dny. Feje Dny.-on volt. Arca Dk.-re nézett. Jobb oldalán feküdt, annyira átfordítva, hogy hátgerince, lapockái és medencéje is a keresztcsonttal együtt felfelé fordultak. Teljes hasonfekvést azonban nem mutat. Lábai erősen zsugorítva vannak s annyira fel vannak húzva, hogy a térdek a könyökkel érintkeznek. A kezek az arc felé visszahajlanak. Az összes mellékletek olyan közel vannak a vázhoz, hogy azokat kétségtelenül a holttest közvetlen közelében helyezték a sírba. A térden és karon keresztül fenekével a felfelé fordított tenyérben nyugodott egy nagy tál, amelyben egy kis egyfülű edényke volt. Ez volt az első eset, amikor két edényt egymásban találtunk. A medence mögött egy magas egyfülű edény volt. A bal lapocka közelében, emberi térdkalácsból készült, orsó formájú tárgy. Zsugorított hossza 93, teljes hossza 143 cm.

Fig. 9. kép.

1. Embri térdkalácsból készült tárgy. Alakja az orsó karikára emlékeztet. Közepén lyukas. A lyuk két végének méretei nem egyenlők. Az egyik oldalon 1·69, a másikon 2·36 cm. A belső oldal falai nem egyenletesek, ami azt mutatja, hogy nem a kőbalták módjára fűrték át. Valószínűleg eredetileg kis lyuk lehetett a közepén, amelyen zsinórt fűztek keresztül. A folytonos mozgás idővel kitágította a lyukat és különösen a belső oldalt erősen lekerekítette. Rendeltetése bizonytalan. Mivel azonban a nyak közelében volt s belső kopása felfüggesztést árul el, valószínűnek látszik, hogy *na ékszerként viselték is, eredeténél fogva valami varázserőt tulajdonítottak neki.* Külső mérete 4·3 cm. (4. kép 3.)

2. Egyfülű edény. Szélesen kihajló pereméből erős kiszélesedéssel indul a széles szalagfűl, amely a nyak alatt áthúzással illeszkedik az oldalhoz. A fűl alatt másfél cm.-re bemélyedő vonal fut körül. Jól iszapolt, jól égett, sötét szürke színű. Külsején finom iszapréteggel van bevonva, amelyet fényesre símitottak. Feneke profilált. Magassága 18, szája 11, nyaka 6·8, öblösödése 16·5, feneke 6·5 cm. (10. kép 3.)

3. Egyfülű edényke. Szélesen kihajló peremű, amelyből a fűl az előbbi módjára indul és tapad. Közvetlen a fűl alatt körbefutó éles perem ugrik ki, amely az edényke alsó részét kissé kiemeli. Az alsó és felső részt még az is jól megkülönbözteti, hogy a külső felületen lévő vékony réteg e kiugrásig függőleges, innen kezdve vízszintes irányban van símitva. Feneke durván benyomott. Magassága 11, szája 7·3, nyaka 4·5, öblösödése 8·4, feneke 4·1 cm. (10. kép 1.)

4. Négyfülü tál. A kissé kihajló peremből induló fülek elhelyezése nem szimmetrikus. A fülek tövénél gyenge kiemelkedés fut végig. Belső anyaga durva iszapolású szemcsés anyagból készült, de külseje finom réteggel van bevonva. Magassága 15, átmérője 32, nyaka 25, feneke 8 cm. (10. kép 2.)

11. (25.) sír. A fixponttól 37-70, a kerítéstől 10-20 m.-re, 115 cm. mélységben. Irányítása Dk.—Ény. Feje Dk.-en volt, arca D.-re nézett. Baloldalán feküdt, de csaknem egészen átfordulva. Zsugorítása nagyon enyhe; térdei csak épen hogy be vannak hajlítva, ami az egész eddig feltárt részben nem fordult elő. (11. kép.) Kezei könyökben visszahajlított karokkal a fej előtt fekszenek. Teljes hossza 130, zsugorított hossza 120 cm. A kissé előre nyúló jobb felsőkar közepe táján, attól 5 cm.-re egy, a telepen és a síroknak eddig még elő nem fordult típusú kétfülvű edény volt. A balkéz csuklóján bronzspirálisból, dentáliumból, szegletes és kerek pasztyagöngyökből álló karperec volt. A bal alsókar erősen patinás volt a közelében lévő hajlított bronztűtől, amely úgy látszik a halott ruházatát a nyak körül tűzte össze s a ruhában való temetkezésnek első bizonyítéka e temetőből. Ez volt az első sír, amely határozottan megerősített

Fig. 10. kép.

bennünket az ez évben feltárt többi síroknál is sejtett megfigyelésünkben, mely szerint *a sírok alakja megközelítően kerek alakú volt, amely a lakógödörben való temetkezés maradványának tekinthető.*

1. Kétfülvű edény. Nagyon kicsit kihajló, felfelé álló szájjal. A fülek ebből a felfelé álló peremből indulnak és feltűnő szépérzéssel mintegy két cm.-rel emelkednek a perem fölé, majd meglehetősen kis ívben megtörve a kiöblösödés felett áthúzással illeszkednek az oldalakhoz. Az edény szabályosan kerek, de a szája ovális alakú, amelynek kisebb átmérőjének irányában vannak elhelyezve a fülek. A fültövek mellett mindkét oldalon három-három bemélyített párhuzamos fut le egészen a fenékgig. Ez a lefutó hármas vonal a két fül közti távolság közepén újra megismétlődik, mindkét oldalon. A fültövek magasságában e párhuzamos vonalaktól megszakítva bemélyített függőleges vonalakból álló kör fut. A fenék profilált. Anyaga finoman iszapolt, jól égett, szürkés barna színű. Külseje finom iszapanyaggal van bevonva és fényesre simítva. Magassága 11, szája 11×8 , öblösödése 14, feneke 7 cm. (12. kép 1.)

2. Bronztű. Úgynevezett cyprusi forma. A csontvázon való elhelyezkedése világosan mutatja használás módját. Hegyes rész felfelé, a fej irányában volt, ami arra vall, hogy vigyáztak arra, hogy a tű hegyes része útba ne legyen. Hosszúsága 15-7 cm. A hurkon elhelyezkedő drót teljesen szabályos. (4. kép 14.)

3. Bronz spirális karperec, amelynek kiegészítéseként még két dentálium is volt a karra tekerve néhány szögletes gyönggyel együtt. (4. kép 16., 18., 20.)

12. (26.) sír. A fixponttól 42-15, a kerítéstől 25-40 m.-re, 110 cm. mélységben. Irányítása Dny.—Ék. Feje Dny.-on volt, arca kissé lefelé fordulva D.-re nézett. Jobb oldalán feküdt. Felső lábszárai a gerinccel derékszöget alkottak, az alsó lábszárak erősen fel voltak húzva. Jobb karja könyökben erősen felhajlott s keze az arc előtt feküdt. Bal karja csak enyhén volt behajtvva s keze is előre nyúlt. Teljes hossza 139, zsugorított hossza 86 cm. A bal kéz előtt egyfülű edény, a térd és a balkéz közt füles

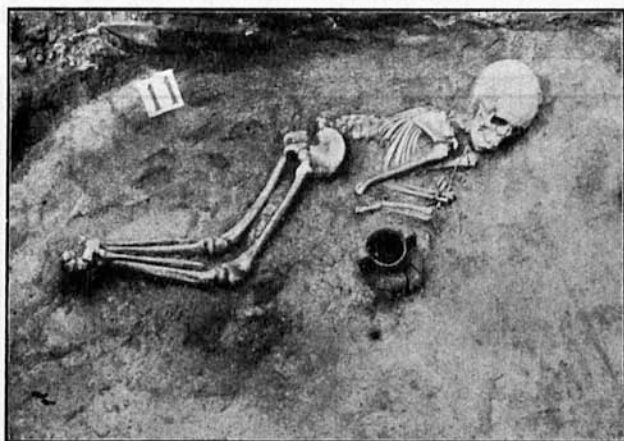

Fig. 11. kép.

tál volt. Nyakánai egy hajlított bronztű és egy átfúrt csonttű volt. A nyaktól a mellkas aljáig átfúrt állati fogak és néhány gyöngyszem volt szétzúzódva amely úgylátszik még a temetéskor szakadhatott le a fűzerről.

1. Kétfülű tál. A fülek a kihajló peremből indulnak és kívülről tapadnak az edény oldalához. Elhelyezésük szabálytalan. Épen úgy helyezkednek el, mint ha négy fül volna az edényen. A két, eredetileg is hiányzó fül helyén három-három vastag bordadisz

helyezkedik el, amelyek pontosan azt a részt takarják, amelyen a fül szokott lenni. Anyaga jól iszapolt, jól égett; fényes fekete anyaggal van bevonva. Magassága 10-5, átmérője 27-8, nyaka 22, öblösödése 23, feneke 9 cm. (12. kép 2.)

2. Egyfülű edény. Alakja úgy a telepen, mint a temetőben teljesen szokatlan. Enyhén kihajló pereméhez a fül, nagy formaérzékkel elárulva, simul s áthúzással illeszkedik az oldalhoz. A fültőnél kiugrás fut körül. Feneke lapított. Durva iszapolású, szemcsés anyagból készült. Színe sötét szürke. Magassága 13-4, szája 13-4, nyaka 11-5, öblösödése 12-5, feneke 8-3 cm. (12. kép 3.)

3. Bronztű. A fokán lévő lyuk visszahajlítással van kiképezve. Kard módjára meg van hajlítva. Hegye a mellkas felső része táján, az előbb leírt módon felfelé van irányítva. Hossza 12-5 cm. A visszahajlítás teljesen szabályos. (4. kép 7.)

4. Csonttű, lyukkal. Az előbb leírt bronztű fölé, a nyak táján foglalt helyet, ugyancsak felfelé irányzott hegygel. Hegye letörött. Hosszúsága 9-5 cm. A két tűnek ugyanazon sírban való előfordulása kronológiai szempontból rendkívül fontos. (4. kép 5.)

5. Kutyafogakból, egy kérődzőfogból (4. kép 2.) és apró gyöngyökből álló nyakfűzér egyes darabja. (4. kép 9., 10., 22.)

13. (27.) *sír*. A fixponttól 42·68, a kerítéstől 26·10 m.-re feküdt 109 cm. mélyen. Irányítása Ék.—Dny. Feje Ék.-en volt, arca D.-re nézett. Bal oldalán feküdt, teljesen oldalhelyzetben. Jobb karja is az oldalán feküdt, nem a mell előtt, mint általában szokott. Balkeze az arc előtt volt, a jobb az erősen felhúzott térdet érintette. Lábszárai erősen zsugorított helyzetben voltak. A térd előtt tál volt, állati csontokkal; közvetlen mellette egyfülű edény. Teljes hossza 106, zsugorítva 66 cm.

1. Kétfülű tál. Fülei az előbbi sír anyagánál leírt táléhoz hasonlóan helyezkednek el, de az ott ismertetett bordadisz hiányzik róla. Anyaga jól iszapolt, jól égett, szürke színű. Magassága 11, átmérője 23·3, nyaka 18·5, öblösödése 19·5, feneke 6·5 cm. (13. kép 3.)

2. Egyfülű edény. A szélesen kihajló szájeremből induló fül kívülről tapad az oldalhoz. A fültől kiugró perem fut körül, amely a füllel ellentétes oldalon csúcsos-

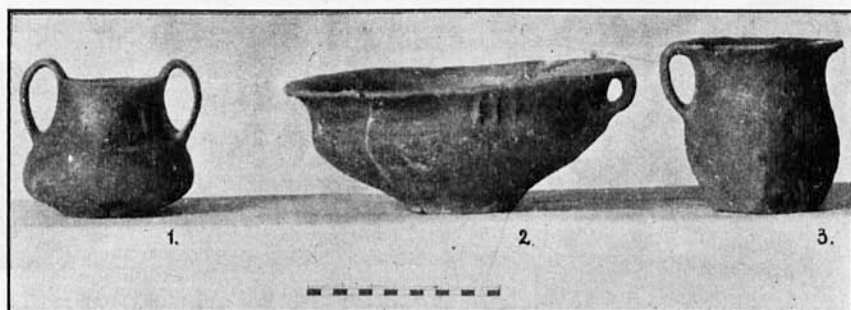

Fig. 12. kép.

san emelkedik ki. Szája törött. Jól iszapolt; kívül fényesre símitott finom fekete anyaggal van bevonva. Magassága 16·3, nyaka 6·5, öblösödése 14·8, feneke 5·8 cm. (13. kép. 4.)

3. A nyak közelében, két, az előbbihez hasonló kutyafog volt, felső végén átfúrva. (4. kép 9.)

14. (28.) *sír*. A fixponttól 41·25, a kerítéstől 18·95 m.-re, 137 cm. mélyen volt. Irányítása K.—Ny. Feje K.-en volt, arca D.-re nézett. Teljesen baloldalt feküdt. Lábai csak kissé voltak zsugorítva. Karjai erősen összehúzva nyugodtak, kezei pedig közvetlen az arc előtt voltak. Jobb kezében két patakkavics és egy *pattintott kőfűrész darabka* volt. Edény mellékletei a hátmögött voltak. A koponya mögött egy rossz tál csontokkal; sarkánál egy kétfülű fazék. Teljes hossza 170, zsugorítva 134 cm.

1. Négyfülű tál. Szájereme erősen kihajlik. Ebből indulnak az egymástól szabályos távolságra elhelyezett szalag fülek. A fülek közt közepén, mind a négy mezőben, három-három függőlegesen haladó bordadisz foglal helyet, a fülek hosszának megfelelően. A füleket kiemelkedő perem köti össze. Anyaga finom iszapolású, jól égett. Külseje vékony iszapréteggel van bevonva, amelyet fényesre símitottak. Magassága 17·5, szája 42·5, nyaka 32. Profilált feneke le van törve. (14. kép 1.)

2. Kétfülű edény. Kihajló szájrperemmel, amelyből két széles szalagfül indult és a nyak alatt áthúzással tapad az oldalhoz. A fül alatt másfél cm.-re kiemelkedő perem fut körül, amelynek, a fülek közti, mindkét oldalán lévő mezőben egy-egy gömböcske foglal helyet. A fülek széleit a körbefutó kiemelkedéssel borda köti össze. Feneke profilált. Magassága 23·5, szája 14·6, nyaka 9·5, öblösödése 19·5, feneke 7 cm. (14. kép 2.)

3. Pattintott köfűrész. Formája a mutatóujj begörbített belső részének alakjához idomult. A retusálás csak az alsó részen van meg. Hosszúsága 4, szélessége 1·7 cm. (4. kép 21.)

15. (29.) sír. A fixponttól 43·25, a kerítéstől 18·45 m.-re, 1 m. mélységben volt. Irányítása K.-Dk.—Ny.-Ény. Feje K.-Dk.-en volt, arca Dk.-re nézett. Baloldalán feküdt, enyhén zsugorított lábakkal. Arca előtt nagy edény; e mellett egy kisebb. Jobb kar csuklóján bronz karperec. Teljes hossza 115, zsugorítva 87 cm.

1. Az előbbi sírnál 2. sz. alatt leírt kétfülű edényhez hasonló edény. Rendkívül

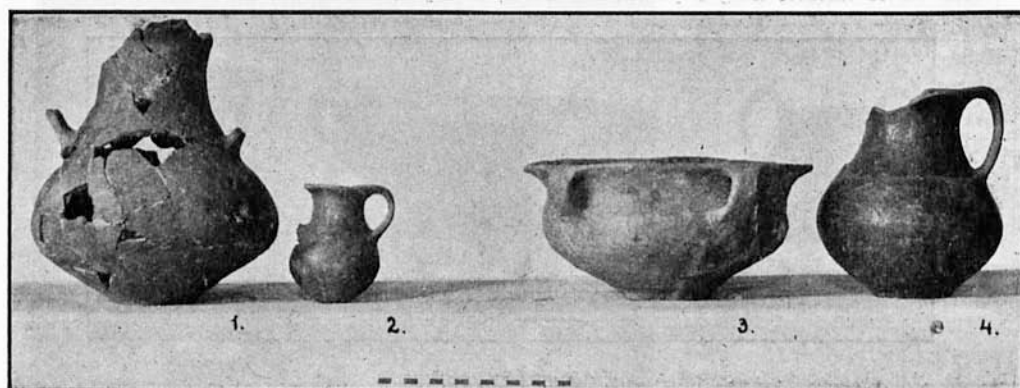

Fig. 13. kép.

rossz állapotban került elő s csak hiányosan lehetett összeállítani. Fülei mélyebben tapadnak az oldalhoz. Díszítés vagy tagolás nincs rajta. Öblösödése 21, feneke 6 cm. (13. kép 1.)

2. Kétfülű edényke. Szélesen kihajló szájrperemmel, amelyből széles szalagfülek indulnak s áthúzással illeszkednek az edény oldalához. A fültöveket kis peremszerű kiugrás köti össze, amelynek a két fül közti távolság közepére eső részét kis gömböcske díszíti. Feneke lapított. Jól iszapolt, szürke színű. Magassága 9·07, nyaka 4·05, öblösödése 7·28, feneke 2·2 cm. (13. kép 2.)

3. Bronz karperec. Egy szál vastag bronzhuzalból készült, amelynek középső, legvastagabb része 5·2 mm., amely fokozatosan vékonyodva 2·1 mm.-es egymásra hajló végződéssel zárul. A huzal hossza 16 cm., amely 14 cm.-es kerületre van összehajtogatva. (4. kép 11.)

16. (30.) sír. A fixponttól 43·25, a kerítéstől 19·65 m.-re, 1 m. mélységben volt. Irányítása Ék.—Dny. Feje Dny.-on volt, arca Dk.-re nézett. Jobb oldalán feküdt gyengén felhúzott lábakkal. Kezei az arc előtt voltak. A térd előtt, a balkézen keresztül fe-

küdt egy már eredetileg is hiányos tál. A hátgerinc közepétől 10 cm.-re egy eldőlt fületlen edény földével. Az edény alatt és a bal könyök mellett kérődzőfogak voltak (4. kép 4.), amelyek bizonyosan a temetés idején szakadtak le a fűzerről. Teljes hossza 137, zsugorítva 102 cm.

1. Négyfülű tál. Két fül közti rész a fülekkel együtt hiányzik. Az eddig ismertett típusokkal egyező. Díszítés nincs rajta. Jól iszapolt; szürke, helyenkint fekete színű. Magassága 11·5, szája 32·7, öblösödése 24·5, feneke 6·8 cm. (15. kép 4.)

2. Fületlen edény. Kihajló széles peremmel, amelynek két ellentett oldalán két-két átfúrás van. Ezeknek megfelelően a nyak és a kiöblösödés fele távolságán lapos, fülforma kiugrás van, amely egy lyukkal van csak átfúrva. A két kiugrást kis perem köti össze. Feneke behajló. Jól iszapolt, jól égett, szürke színű. Magassága 7·5, szája 10, nyaka 7·25, öblösödése 9·36, feneke 5 cm. (15. kép 2.)

3. Fedő. Peremén az előbb leírt edény szélén elhelyezett lyukaknak megfelelően,

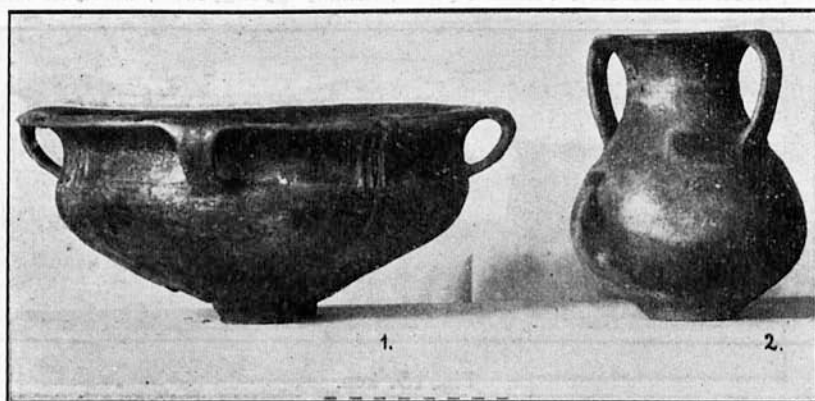

Fig. 14. kép.

az ellentett oldalakon két-két lyuk van. Fogója erősen kiemelkedő és felső részén bemélyedő korongban végződik. Átmérője 9, magassága 5·8, a gomb 3 cm. (15. kép 3.)

17. (31.) sír. A fixponttól 38·90, a kerítéstől 23·35 m.-re, 90 cm. mélységben feküdt. Irányítása É.-Ény.—D.-Dk. Feje É.-Ény.-on volt. Arca lefelé volt fordulva. Lábai rendkívül erős zsugorítással, az összekuporodott ülőhelyzet módjára felhúzva oldalt feküdtek, bár az egész felső test hason feküdt. A jobb kar felsőrésze a váz mellett, alsórésze a has alatt keresztben húzódott. A bal alsókar könyökben erősen visszatörve nyugodott s a balkéz a fej mellett volt. Az összezsugorítás olyan erős volt, hogy a bal könyök, a bal felső lábszár felső harmadát érintette. A térd előtt egyfülű edény, ez előtt egy tál, amelyben egy kisebb füles edény volt. Teljes hossza 147, zsugorítva 72 cm.

1. Egyfülű tál. Az eddigi tálaiktól elütő, kezdetlegesebb formájú. Pereme nem hajlik ki. Csak egy füle van, amellyel ellenkező oldalon kis csúcs ugrik elő a peremből. Díszítése nincs. Iszapolása közepes. Szürke színű. Magassága 14·5, szája 26·5, feneke 9 cm. (16. kép 1.)

2. Egyfülű edény. Alakja az egész temető eddigi alakjaitól teljesen elütő. Szélesen kihajló pereme van, amelyből szalagfül megy a kiszélesedő oldalhoz. A kissé beugró nyak után az edény formája hengeres. Durva iszapolású, rosszul égett, szürke színű. Magassága 9·5, szája 12, nyaka 7·95, alsórésze és feneke 8·46 cm. (16. kép 2.)

3. Egyfülű edény. Szabálytalan széles peremmel, amelyből szabálytalan formájú szalagfül indul, s áthúzással illeszkedik az oldalhoz. A fültő magasságában kis kiugrás húzódik körül, amely az edényt két részre tagolja. Feneke durva kiképzésű, kiugró. Iszapolása közepes. Színe vöröses szürke. Magassága 12, szája 8·3, nyaka 5·81, öblösödése 9·9, feneke 3·5 cm. (16. kép 3.)

18. (32.) sír. A fixponttól 38·30, a kerítéstől 21·95 m.-re, 1 m. mélyen feküdt. Irányítása K.-Dk.—Ny.-Ény. Feje Ny.-Ény.-on volt, arca Dk.-re nézett. Alsó lábszárait egy középkori cserepeket tartalmazó gödör ásása alkalmával levágták. Így teljes hossza nem volt megmérhető, a váz hossza a medencéig 45 cm. Jobb oldalán feküdt. Karjai lehajlítva; kezei az arc előtt voltak. Nyakán néhány gyöngyszem, amelyek ügylátszik

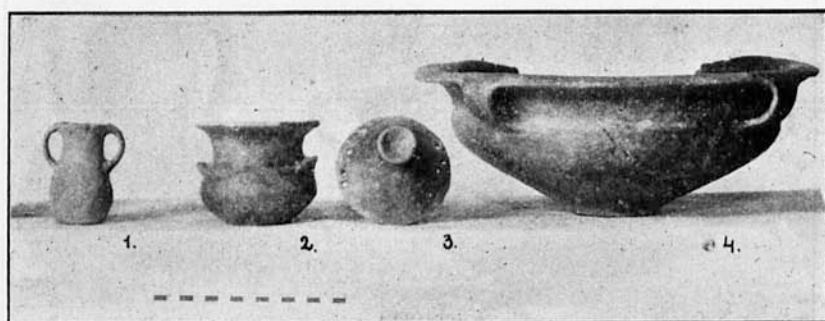

Fig. 15. kép.

egy fonálon voltak az áll alatt talált félhold idomú bronz csüngővel. Jobb csuklóján bronz karperec. Az arctól 40 cm.-re kétfülű edényke.

1. Kétfülű edényke. Kezdetleges kivitelű. Kissé felfelé álló szájeremmel. A két fül ebből indul s kívülről tapad az oldalakhoz. Anyaga közepes iszapolású, vöröses sárga színű. Magassága 7·73, szája 4, nyaka 3·25, öblösödése 5·07, feneke 3·5 cm. (15. kép 1.)

2. Bronz karperec 3·7 mm. széles, mindenütt egyforma dróthuzalból. A huzal hossza 17·5 cm., amely 11 cm. kerületű karikává van összehajtvva. A két vége erősen egymásra hajlik.

3. A nyakon talált fűzér két darab bronzspirálisból, egy-két cm.-es bronzcsőből és néhány szegletes gyöngyből áll. A nagyobb bronzspirális mindkét végébe egy-egy gyöngyszem van beékelődve, ami kétségtelenül mutatja, hogy egy fűzérhez tartoztak. (4. kép 6.)

4. A félhold alakú csüngő nem egészen szimmetrikus. Kiszélesedő közepén a felfüggesztés céljára át van lyukasztva. A bronzlemez vastagsága 1·7 mm. (4. kép 8.)

19. (33.) sír. A fixponttól 38·15, a kerítéstől 16·10 m.-re, 145 cm. mélyen feküdt. Irányítása K.-Ék.—D.-Dny. Feje K.-Ék.-en volt, arca D.-Dk.-re nézett. Felső lábszárai

a gerincoszloppal derékszöget alkottak. Az alsó lábszárak erősen fel voltak húzva. Baloldalán feküdt. Bal karja erősen össze volt húzva s keze közvetlen az arc előtt feküdt. A jobb kar derékszögben volt meghajlítva s keze is előre nyúlt. A kéz mellett volt egy fületlen edény földével; a fej mögött egy magas edény; a csípő mögött tál, amelyben állati csontok voltak. A tál mellett is volt csont. Teljes hossza 156, zsugorítva 126 cm.

1. Az eddigiekhez hasonló négyfülű tál. A fültövek között körbefutó díszítés helyezkedik el, amely körömmel bekarcolt függőleges vonalakból áll. Technikája a már ismertetettével egyező. Magassága 12·5, átmérője 32·5, öblösödése 25, feneke 8 cm. (17. kép 4.)

2. Kétfülű magas edény. Sem a telepen, sem a temetőben eddig nem fordult elő. Szélesen kihajló szájpereme van. Nyaka szokatlanul karcsú. A nyaktól a gömbös középső részig csontkakúp formájú. Ezt a felsőrészt kiugró vonal választja el az alsó

Fig. 16. kép.

résztől. A két szögben hajló, szokatlanul kicsi fülecske tövével az alsórészhez, kiindulásával a felsőrészhez tapad. Feneke profilált. Egész kivitele rendkívül finom. Magassága 25, szája 11·5, nyaka 6·56, öblösödése 18, feneke 5·5 cm. (17. kép 3.)

3. Fületlen edény töredéke. Alakja a 16. sír anyagában leírt 2. sz. alatti edényre emlékeztet. Csak annyi a különbség, hogy a lapos fülszerű kiugrásnál függőleges vonalakkal díszített perem fut körül. Peremén is valószínűleg csak egy lyuk lehetett, mert a hozzátartozó fedőn is csak egy van. (17. kép 2.)

4. Fedő. Két ellentett oldalán egy-egy lyukkal. Finom iszapolású, rendkívül vékony. Fogója csúcsban végződik. Átmérője 13, magassága 8·9 cm. (17. kép 1.)

IV. *Magányos edény.* A fixponttól 41·80, a kerítéstől 27·70 m.-re, 75 cm. mélyen volt egy 14·5 cm. átmérőjű, durva, vastag falú edény fenék töredéke.

Hontoglaláskori sír. A fixponttól 28·05, a kerítéstől 11·90 m.-re, 53 cm. mélységben volt. Az egész csontvázból csak a koponya volt meg erősen korhadt, megmenthetetlen állapotban, de eredeti helyén, amit az bizonyít, hogy az álla alatt nagy gyöngyfűzért és egy sodrott torquest találtunk. A gyöngyök közt volt néhány nagyobb, üveg-

ből készült, de ezek érintésre teljesen szétmállottak. A koponyától 50 cm.-re korong nélkül készült, durva fületlen edény volt.

1. Fületlen edény. Durva, korong nélkül készült, vastag falú. Magassága 8·5, átmérője 8, fenéke, durván lekerekítve 6 cm.

2. Sodrott torques két szabadon álló vége kétszeres csavarodás után hurokban végződik.

3. Ékalakú bronz csüngő, amely a balta nyéllyukára emlékeztető átfúrással van kilyukasztva.

4. A gyöngyök közt egy gurgulyára emlékeztető forma érdemel figyelmet.

A telep. A feltárást a halomnak ezidőszerűtől legmagasabb pontján kezdtük Széll Antal kisbirtokos földjén. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a pont az idősebb emberek egybehangzó bemondása szerint, nem esik egybe az eredetileg legmagasabb hellyel. Annak ma már nyoma sincs s helyén a homokos gödörnek a legmélyebb része fekszik. Az új fel-

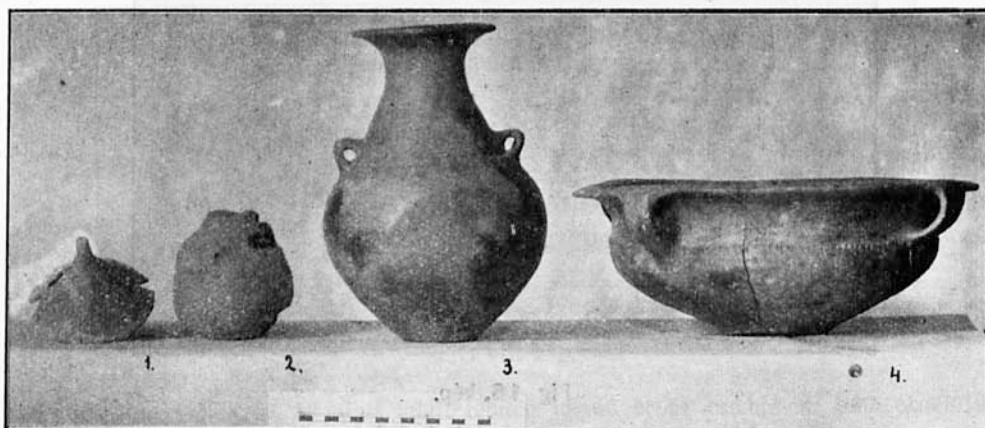

Fig. 17. kép.

tárás a malomház végétől 61 m.-re kezdődött. Iránya Ny.-Ény.—K.-Dk. Szélessége 3, hosszúsága 18 m. (21. kép.)

Az eddig feltárt résszel ellentétben a gödörben a középkori település nyomait nem szétszórtan, hanem egy tömegben találtuk meg. Míg az első ásónyomban az eke által összehordott cserepeket mindenütt megtaláltuk az alatt, 65 cm. mélységben cserep- és téglatöredékek egyáltalában nem fordultak elő.

65—75 cm. mélységben csak középkori anyag töredékét találtuk. E rétegen felül őskori anyagnak nyoma sem volt.

110 cm. mélyen a déli fal mellett, a malom felőli árok végétől (a továbbiakban minden méretet innen számítunk) 1·40 m.-re 2×3 m. méretű sárgaföld foltot találtunk, amely fele részével az árok déli falán kívül feküdt.

120 cm. mélyen 8·60—9·40 m.-ig, a déli fal mellett 50 cm.-re benyúlva simára tapasztott tűzhely feküdt, amelynek hosszúsága a déli falon túl nyúlt.

130 cm. mélységben 0-90—2-35 m.-ig a déli fal mellett volt az 1. gödör. Szabálytalan ellipszis alakja 130×190 cm. méretű. 215 cm.-ig lenyúlt. A gödör nagyobb részével a déli falon kívül volt.

138 cm. mélyen 5 m.-re, a déli faltól 2 m.-re az 1 m. átmérőjű gödör feküdt.

150 cm. mélységben 8 m.-re, a déli faltól 70 cm.-re 70 cm. átmérőjű körrel találtuk meg a 9. putri bejáratát, amely 180 cm. átmérőre kiszélesedve 2-40 m. mélységben ért feneket. Hozzá csatlakozott az alsó részen még két gödör, amelyeknek feneke 25 cm.-rel magasabban volt.

Ugyanabban a nivóban 12-60-nál, a déli faltól 1 m.-re 50 cm. hosszúságban emberi csontvázrészlet volt. Csak a keresztcsont, a bal medence töredéke, 8 csigolya és 4 borda volt meg belőle. Helyzete feltétlen eredeti, amit a csontok összefüggő helyzete is mutat. 60 cm. vastag kagylóréteg alatt feküdt. Valószínűnek látszik, hogy a kagylónak szánt gödör ásásakor bolygatták meg. Irányítása K.-Dk.—Ny.-Dny. Feje K.-Dk.-en volt.

160 cm. mélységben három gödröt találhatunk, és pedig:

2 m.-re, a déli fal mellett 160 cm. átmérőjű körrel kezdődött a 3. putri, amely 274 cm. mélyre ment le, ahol 195 cm. átmérőjű köralakú fenékkal végződött.

5-50 m.-re, a déli fal mellett 160 cm. átmérőjű körrel kezdődött a 7. putri, melynek 2-10 m. átmérőjű feneke 2-50 m. mélységben volt.

17—20 m.-ig, a déli fal mellett a szabálytalan alakú 13. hulladék-gödör volt. Kiterjedése $2-25 \times 3-10$ cm. Mélysége 160 cm.-től 230 cm.-ig lement.

170 cm. mélyen 4-70 m.-nél, a déli faltól 80 cm.-re fekvő középponttal találtuk 6. putrit; felső átmérője 1 m.; 250 cm. mélyen lévő feneke 160 cm. átmérőjű.

175 cm. mélyen ismét három gödröt találtunk, és pedig: 2-35—3-35-ig, a déli faltól 1-25 m.-re a 4. putri fenekét.

3 m.-re, az északi fal mellett az 5. putri 120 cm.-es átmérőjét, amely 235 cm. mélyen 140 cm. átmérőjű körrel végződött.

12-20—14-35-ig, az északi fal mellett a 11. gödör 165 cm.-es átmérőjű fenekét.

185 cm. mélységben 9-60—11-20-ig, az északi fal mellett a 10. gödör szabályos kör alakú fenekét találtuk.

200 cm. mélyen 0-80—2-40 m.-re, a déli faltól 150 m.-re volt a 2. gödör feneke, amely az 1. gödör fenekével összeszakadt.

16-80 m.-nél, az északi faltól 1 m.-re fekvő központtal találtuk a 12. gödör 175 cm. átmérőjű fenekét.

A megfigyelt gödrök és putrik anyagát a következőkben ismertetem:

1. gödör. Felsőrésze 130 cm. mélységben kezdődött. Falai függőlegesen mentek le s 215 cm. mélyen érték el a feneket, amelynek mérete 130×190 cm. átmérőjű ellipszis volt. Hogy milyen célt szolgált eredetileg, nem lehet megállapítani, mert egyáltalában semmit se találtunk benne.

2. gödör. Oldalfalai hiányoztak. Csak a fenekét lehetett határozottan megállapítani, amely 2 m. mélységben 1-60 cm.-es átmérőjű kör volt. Valószínűleg ferdén felfelé menő falai voltak s így putri lehetett. Érintkezésben volt a 3. putrival. Az érintkezés pontján egy parázsteknő felső részét találtuk. (18. kép.)

A parázsteknő alsó és felső része teljesen hiányzott, de a középső rész épen maradt. Alakja a múlt évek ásatásai folyamán előkerült példányokétól annyiban tér el,

hogy a középső része nem ovális, hanem elnyúlt négyszög alakú, amelynek sarkai le vannak kerekítve. A 3 cm. vastag középső rész kissé felfelé boltosodik. Öt szimmetrikusan elhelyezett lyuk van rajta, amelynek átmérője 4-5 cm. Az alsó rész nyílása a keskenyebbik rész felől volt.

A töredékek közt nagyon durva és nagyon finom anyagú edénytöredékek váltakoznak. Figyelmet érdemel egy vastag falú töredék, amelyen szabálytalanul elhelyezett kidudorodó díszek foglalnak helyet. (Lelt. 8797.)

3. *putri*. Csak 160 cm. mélységtől lehetett határozottan megállapítani körfalait. Itt 160 cm. volt az átmérője. Alakja szabályos kör volt. Falai ferdén haladtak lefelé s 274 cm. mélységben 195 cm. átmérőjű körben végződtek.

Az innen kikerült töredékek közt hatalmas méretű edény darabjai is szép számmal fordulnak elő. Figyelmet érdemel egy 2 cm. vastag töredék, amely szabálytalanul elhelyezett kör alakú kiemelkedéssel van díszítve. (Lelt. 8801.)

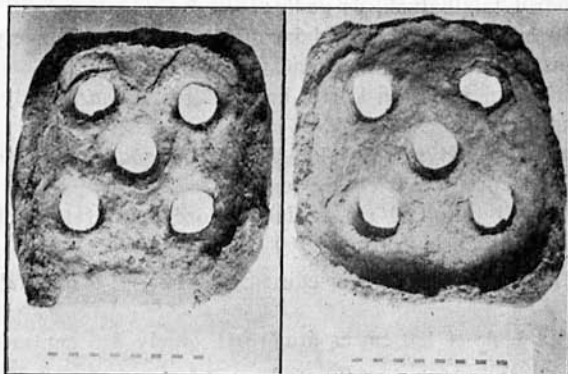

Fig. 18. kép.

4. *gödör*. Csak az 1 m. átmérőjű fenekét találtuk meg 175 cm. mélyen. Semmi sem volt benne.

5. *putri*. 175 cm. mélyen találtuk a felső részét 120 cm. átmérővel. Ferdén lefelé menő falai 140 cm. átmérőjű körben 235 cm. mélységben végződtek. Kagylón és csonton kívül semmit sem találtunk benne.

6. *putri*. Felső része 170 cm. mélységben volt. Szabályos kör alakú szája 1 m. átmérőjű kör volt. A ferdén lefelé menő falak 250 cm. mélységben érték el a

160 cm. átmérőjű fenekét. Oldala erősen égett. Jelentéktelen cserepek és csontokon kívül, fenekén erősen zsugorított csontvázat találtunk mellékletek nélkül. Irányítása É.—D. Teljes hossza 144, zsugorítva 90 cm. volt. Teljesen hanyatt feküdt, de lábai jobbra voltak kifordítva, erősen összehúzott állapotban.

7. *putri*. Oldalfalait csak 160 cm.-től kísérhettük figyelemmel. Ebben a mélységben átmérője 160 cm. volt. Ferdén lefelé menő falai 210 cm.-es átmérőjű körrel 250 cm. mélyen végződtek. Sok csont és edénytöredék volt benne.

A cserépanyagban finomság szempontjából igen nagy a változatosság. Rendkívül durva és egészen finom kivitelű töredékek nagy számmal, de egymással teljesen keveredve fordulnak elő. Stratigráfiai elhelyezkedésnek nyoma se volt.

A legtöbb figyelmet a parázsteknő töredékek érdemelnek, amelyek kétségtelenül egy, a fentebb leírt középső részhez hasonló edényhez tartozó alsórész darabjai. Megmaradt formái szegletes alakot árulnak el. (Lelt. 8831—33.)

8. *gödör*. 138 cm. mélységben találtuk az 1 m. átmérőjű fenekét. Szabályos kör alakú volt, de felsőbb részeit határozottan nem lehetett megállapítani. Csak néhány jelentéktelen cseréptöredék volt benne.

9. *putri*. 150 cm. mélységben volt a 70 cm. átmérőjű kör alakú felső része. Erősen ferdén haladó falai 180 cm. átmérőjű körrel 240 cm. mélyen értek feneket. A fenék szint-

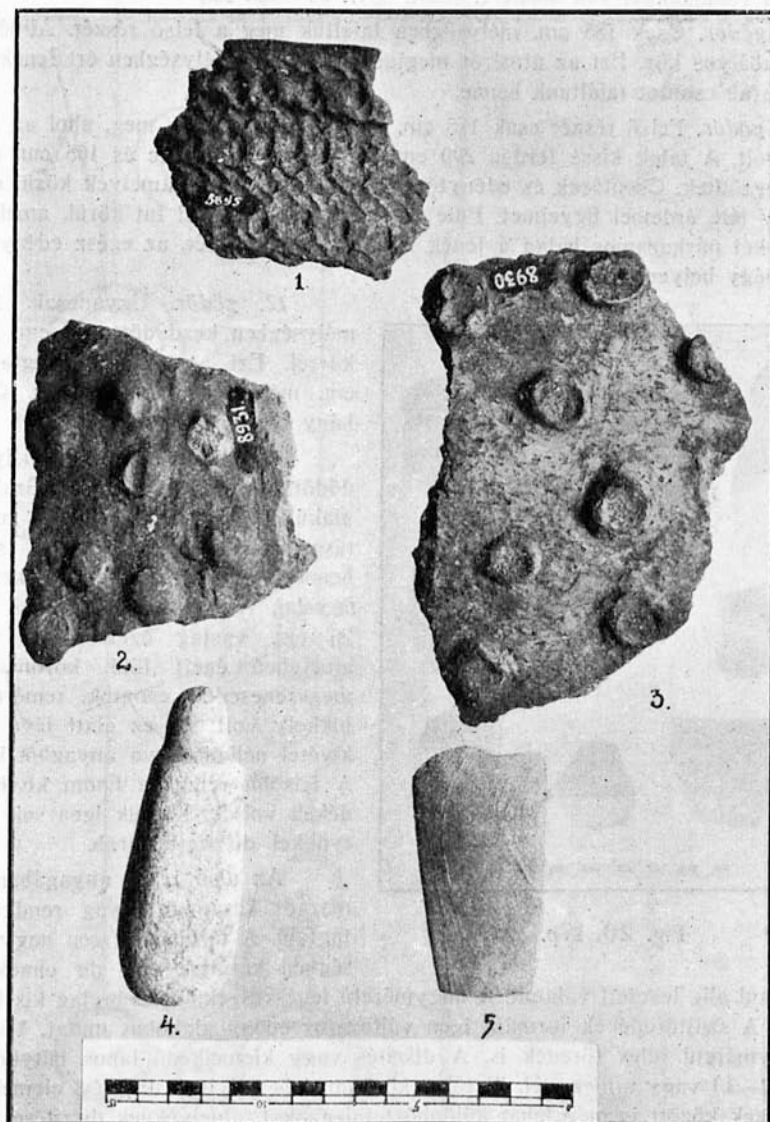

Fig. 19. kép.

jében két másik gödör csatlakozott hozzá. Sok cserép volt benne, igen változatos kivitelben. Az anyagból egy szűrő edény töredékén kívül egy finom iszapolású, fekete színű

edény töredéke érdemel figyelmet, amelynek alsó része körbefutó, párhuzamos bordás díszítéssel, felső része bemélyedő párhuzamos körvonallakkal, kiöblösödő része rövid függőleges vonalakkal van díszítve. (Lelt. 8841. és 8839. sz.)

10. gödör. Csak 185 cm. mélységben találtuk meg a felső részét. Átmérője 160 cm.-es szabályos kör. Ezt az átmérőt megtartva 210 cm. mélységben ért feneket. Csak néhány darab csontot találtunk benne.

11. gödör. Felső részét csak 175 cm. mélységben találtuk meg, ahol az átmérője 140 cm. volt. A falak kissé ferdén 290 cm. mélységig mentek le és 165 cm. átmérőjű körben végződtek. Csontárok és edénytöredékek voltak benne, amelyek közül egy egyfűlű edény fele érdemel figyelmet. Füle alatt bemélyedő vonal fut körül, amelyről hasonló két-két párhuzamos halad a fenék felé, a töredéken két, az egész edényen valószínűleg négy helyen. (Lelt. 8852.)

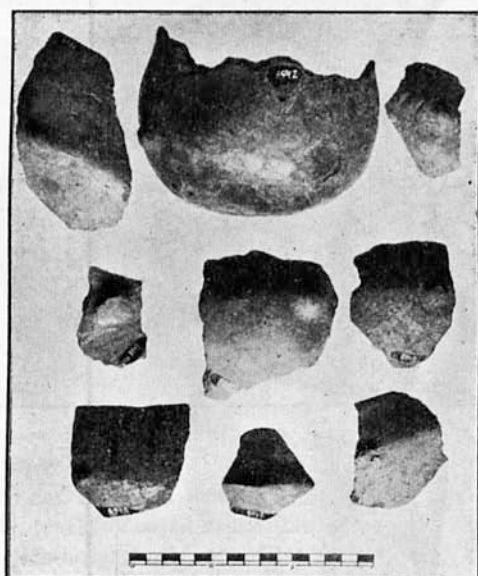

Fig. 20. kép.

összeállítani alig lehetett valamit. A nagyméretű fenékrészekhez, aránylag kis felső rész tartozott. A szájtöredékek formája igen változatos edény alakokat mutat. Van köztük több nagyméretű füles töredék is. A díszítés vagy kiemelkedő lapos bütykökből áll, (19. kép 2—3.) vagy ujjheggyel, illetőleg körömmel bemélyített díszítési elemeket használnak fel. Ezek között is meg lehet különböztetni azokat, amelyeknek díszítése egy ujjal és amelyeké két ujjal készült.

Az ujjal díszített formák közt figyelmet érdemel egy nagy tál. (7. kép 3.) Anyaga közepes iszapolású. Jól égett szürkés színű. Egy ujjal van díszítve. Peremét benyomások tagolják. Szája 34, magassága 14, fenéke (erősen kiugrik) 13 cm.

12. gödör. Ugyancsak 175 cm. mélységben kezdődött 150 cm. átmérőjű körrel. Ezt az átmérőt megtartva 200 cm. mélységben ért feneket. Csak néhány cserép volt benne.

13. gödör. 160 cm. mélyen kezdődött és 230-ig ment le. Szabálytalan alakú. Nagysága 2.25×3.10 m. Kibontása szelvénytípusra történt s így a benne lévő rétegzettség jól meg lehetett figyelni. A gödör mélységének közepén 20 cm. vastag égett réteg húzódtott amelyben égett föld, korom, részben megszemesedett csontok, temérdek halpikkely volt. Az ez alatt lévő cserepek kivétel nélkül durva anyagból készültek. A felsőbb rétegben finom kivitelű töredékek voltak. Köztük igen sok apró bütyökkel díszített darab.

Az alsó réteg anyagában a megmaradt kerámiai anyag rendkívül vastagfalú. A töredékek igen nagy mennyiségben kerültek elő, de ennek dacára

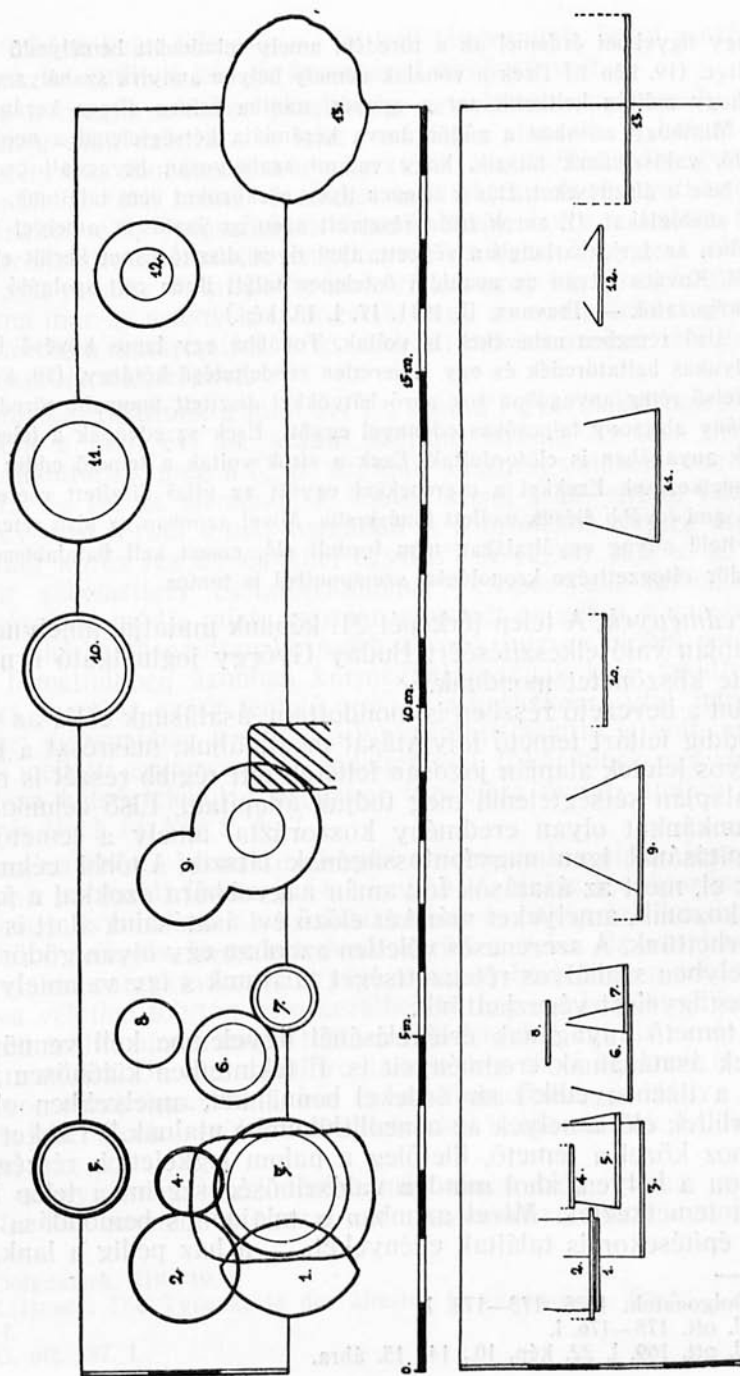

Fig. 21. kép.

Nagy figyelmet érdemel az a töredék, amely mindenütt bemélyedő vonalkákkal van díszítve. (19. kép 1.) Ezek a vonalak némely helyen annyira szabályszerűen ismétlődnek, hogy méltán kelthetik azt a gyanút, mintha zsinég díszes kerámiával volna dolgunk. Minthogy azonban a gödör durva kerámiája kétségtelenül a neolithikum végéről való, valószínűnek látszik, hogy valami szabályosan bevagdalt csonteszközzel nyomták bele a díszítéseket. Bár a telepen ilyen eszközöket nem találtunk, más helyütt ismerünk analógiákat. (E sorok írója résztvett azon az ásatáson, amelyet Roska Márton 1915-ben az Igriczbarlangban végzett, ahol ilyen díszítő csont került elő a felsőbb rétegekből. Kovács István az apahidai őstelepen talált ilyen célt szolgáló csonteszközöket. Dolgozatok — Travaux. II. 1911. 17. l. 13. kép.)

Az alsó rétegben nehezekek is voltak. Továbbá egy lapos kövöső (19. kép 5.), egy nyéllyukas baltatöredék és egy ismeretlen rendeltetésű kőtárgy. (19. kép 4.)

A felső réteg anyagában sok apró büttyökkel díszített finomabb töredék volt (20. kép), néhány alacsony talpcsöves edénnyel együtt. Ezek az edények a telep közelében lévő sírok anyagában is előfordultak. Ezek a sírok voltak a temető eddig feltárt legrégibb temetkezései. Ezekkel a cserepekkel együtt az ujjal díszített cserepek is előfordultak, ami tovább élésük mellett tanúskodik. Mivel azonban az alsó rétegben a finomabb kivitelű anyag egyáltalában nem fordult elő, emezt kell fiatalabbnak tartani s így a gödör rétegzettsége kronológiai szempontból is fontos.

Eredmények. A telep térképét 21. képünk mutatja, amelynek felvételünk alapján való elkészítéséért Buday György joghallgató úrnak ezúton is őszinte köszönetet mondunk.

Mint a bevezető részben is mondtam, ásatásunk célja az volt, hogy a már eddig feltárt temető folytatását megtaláljuk, másrészt a telepnek a szórványos leletek alapján jogosan feltételezett régibb részét is rendszeres ásatás alapján kétségtelenül meg tudjuk állapítani. Első célunkat elértük, mert munkánkat olyan eredmény koszorúzta, amely a temető korának megállapításánál igen nagyfontosságúnak látszik. Utóbbi célunkat nem érthettük el, mert az ásatások folyamán nagyobbára azokkal a jelenségekkel találkoztunk, amelyeket már két előző évi ásatásaink alatt is figyelemmel kísérhettünk. A szerencsés véletlen azonban egy olyan gödörhöz juttatott, amelyben szabályos rétegzettséget találtunk s így valamelyes kronológiai megfigyelést végezhattunk.

A temető anyagának értékelésénél figyelembe kell vennünk az elmúlt évek ásatásainak eredményeit is. E tekintetben különösen a nyolcadik²⁾ és a tizenegyedik³⁾ sír érdekel bennünket, amelyekben olyan edények kerültek elő, amelyek az aeneolithikumba utalnak.⁴⁾ Ezeket a sírokat egymáshoz közel a temető, illetőleg a halom legkeletibb részén találtuk, tehát azon a helyen, ahol minden valószínűség szerint a telep lakói legrégbben temetkeztek. Mivel azonban a tulajdonos bemondása szerint a mai ház építésekor is találtak edényeket, — a ház pedig a lankásabb ré-

²⁾ Dolgozatok. 1928. 172—173. l.

³⁾ U. ott. 175—176. l.

⁴⁾ U. ott. 169. l. 22. kép, 10., 14., 15. ábra.

szen még inkább kelet felé esik — fel kell tételeznünk, hogy a szétdúlt sírok anyaga, az említett két sír anyagával egykorú volt.

Ehez a megfigyeléshez járul még egy körülmény, amely azonban egyelőre még csak szórványos lelet tanúságán alapszik. A halom nyugati lankás végén, ott, ahol legelőször végeztünk ásásokat, vályogvetés közben a munkások több bronz töredéket találtak, amelyek égett csontokkal együtt kerültek elő. Valószínűnek látszik tehát, hogy a halom területén az egész bronzkoron keresztül temetkeztek s a keletről nyugat felé húzódó sírok anyaga mindég fiatalabb bronzkori anyagot fog szolgáltatni. Ezt a feltevést ma már az a tény is támogatja, hogy az eddig feltárt sírok anyagában is az idén feltárt sírok közt több sírban bronzokat találtunk, még pedig elsősorban ékszereket.

Bronzokat találtunk a múlt évi 13. számú⁵⁾ gyermeksírban s nyomait konstatáltuk a múlt évi 14. számú szétdúlt sírban. Az idei sírok közül nyomait állapítottuk meg a 6. sz. szétdúlt sírban s valóban megtaláltuk a 11., 12., 15. és 18. sz. sírokban. E leletek közül a 11. sírban talált tű (4. kép 15.) cyprusi forma s már magában is a bronzkor elejére utal a vele együtt talált kő és réz emlékekkel együtt.⁶⁾ A 12. sír tűje u. n. „Rollenadel mit säbelartiger Schaftkrümmung“ csoportjába tartozik, amely könnyű készítési módja miatt gyorsan elterjedt és egész a vaskorig élt.⁷⁾ Az előbbi tehát határozottan kormeghatározó, míg az utóbbi nem minden esetben. Temetőnkben azonban kormeghatározónak kell tekinteni, nem csak azért, mert az egész temető anyaga a bronzkorra utal, hanem főleg azért, mert ugyanabban a sírban átlukasztott csonttű is volt, még pedig e bronztű mellett, ugyanazzal a rendeltetéssel. E két tűnek egy sírban való előfordulása kétségtelenül a bronzkor legelejére mutat, amikor a kőkori anyagok is élnek (4. kép 5. és 7.).

Hogy valóban a bronzkor elejéről származnak a sírok, igazolja a 14. sírban talált pattintott fűrész is (4. kép 21.). A fűrész kidolgozása annyira gondos, hogy ilyenrel már a neolithikumban is ritkán találkozunk. Közel állhatna az a feltevés, hogy véletlenül került a sírba. Ez azonban nem áll meg, mert két patakkavicssal együtt a halott becsukott markában találtuk, ahova véletlen folytán nem kerülhetett. Így ezt is kőkori reminiscenciának kell tekintenünk, ami a többi mellékletekkel együtt ismét a bronzkor elejére mutat. De erre az időre mutatnak a többi bronzok is, amelyek még nagyon kezdetlegesek, — bár épen jellegzetességük hiánya miatt későbbiek is lehetnének — többi mellékleteikkel is ide utalnak. (4. kép 8., 11., 13. és 18.)

Az edényformák kifejlődésére még nincs elég anyag rendelkezésünkre. Le kell azonban szögezni azt a gyanunkat, hogy a múlt évi fent

⁵⁾ Dolgozatok. 218—19. l.

⁶⁾ Lissauer: Die Typenkarte der ältesten Gewandnadeln. Ztschr. f. Ethn. 1907. 790—791. l.

⁷⁾ U. ott. 787. l.

nevezett sírok bütykös anyagából kiindulva, a formában ugyan nagyon elütő, de bütyökkel díszített edényeket a fejlődés alacsonyabb fokán állóknak gondoljuk. E tekintetben azonban még több megfigyelésre volna szükségünk.

A telep most kiásott része semmi újat nem hozott. A keramikus anyagból hiányoznak ugyan azok a finomabb edények, amelyek a múlt években feltárt részen bőségesen előfordultak. Tipusokban azonban kevés a változás. Egyetlen dolog van csak, ami figyelmet érdemel.

A 13-ik gödör felső részén szokatlan mennyiségben fordultak elő azok a töredékek, amelyeknek anyaga és díszítése a fentebb ismertetett tavalyi sírok anyagára emlékeztet. A bütyök díszekre és az alacsony talpcsöves töredékekre gondolok. Ezeket vastag tűzégette réteg választotta el az alatta fekvő durva csipett cserepektől, bizonyítva azt, hogy ezek a bronzkori, sőt vaskori lelőhelyeken előforduló díszítésű edények a neolithikumból származnak. Ezzel a kérdéssel azonban a hazai és külföldi leletek megvilágításával külön szándékozom foglalkozni.

Lakóhelyen való temetkezést két esetben találtunk. Hogy ezek voltak a legrégibb temetkezések, az kétségtelen, amit az is igazol, hogy a sírok alakjai mindenütt köralakúak, ami a lakásban való temetkezés emlékét őrzi.

Banner János dr.